Eduskunta

Lakivaliokunta

lav@eduskunta.fi

Asiantuntijalausunto koskien Hallituksen esitystä HE 104/2017 vp eduskunnalle etu- ja sukunimilaiksi ja laiksi rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 8 ja 9 §:n muuttamisesta

Lastenpsykiatrin asiantuntijalausuntoa on pyydetty erityisesti 1. lakiehdotuksen 44 § 2. momentin osalta. Lausunnon sisältö on esitelty kuulemistilaisuudessa Eduskunnan lakivaliokunnassa 18.10.2017.

Yleistä

Ko. 1. lakiehdotuksessa (jäljempänä ”ehdotus”) on pyritty huomioimaan alaikäisen oikeus päättää omasta nimestään. Ehdotuksessa oletetaan alaikäisen olevan yleensä viimeistään 12 vuotiaana kykenevä osallistumaan päätöksen tekoon ja 15 vuotiaana kykenevä käyttämään itsenäistä puhevaltaa. Ehdotuksen yksityiskohtaisissa perusteluissa on huomioitu tilanteet, joissa alaikäisen, mutta 12 vuottaa täyttäneen lapsen itsemääräämisoikeus on heikentynyt lääketieteellisistä syistä (mielenterveys, kehitysvammaisuus, tajuttomuus) tai ”jos hän ei kykene ilmaisemaan tahtoaan”.

Lapsen ja nuoren mielenterveydenhäiriöitä ei voida arvioida tai diagnosoida ottamatta huomioon hänen kehitystasoaan sekä ihmissuhteita, joissa hän elää (viite 1). Näin ollen ehdotuksen muotoilu on puutteellinen.

Kiinnitän lausunnossani huomiota nimenomaan ”kykyyn ilmaista tahtoa” ja ehdotan kunnioittavasti täydentävää tekstiä yksityiskohtaisiin perusteluihin.

Lisäksi ehdotan kunnioittavasti 12 vuoden ikärajan osalta tekstin poistoa yksityiskohtaisista perusteluista.

1.ehdotuksen 44 § 2. momentin yksityiskohtaisten perusteluiden teksti ” tai jos hän ei kykene ilmaisemaan tahtoaan”

Yksityiskohtaisissa perusteluissa ei huomioida tilannetta, jossa alaikäisen tosiasiallinen mahdollisuus ilmaista tahtoaan on heikentynyt muista kuin häneen itseensä liittyvistä syistä. Huoltajaa ohjataan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 §:n 2 momentin mukaisesti keskustelemaan lasta koskevasta henkilökohtaisesta asiasta tämän kanssa, mutta yksityiskohtaisissa perusteluissa ei tunnisteta tilannetta, jossa huoltaja kyky lapsen mielipiteen huomioimiseen on heikentynyt.

Kliinisessä lastenpsykiatrin ja psykoterapeutin työssä on varsin yleisesti havaittavissa kuinka vanhemman/huoltajan kyky ottaa iänmukaisesti huomioon lapsensa näkemys saattaa olla pysyvästi kehittymättä tai tilapäisesti heikentynyt. Tällöin huoltaja tekee päätelmänsä omista lähtökohdistaan, vaikka nimellisesti kysyisikin alaikäisen huollettavansa näkemystä. Huoltajan saattaa esimerkiksi olla mahdoton hyväksyä lapsen identiteetin rakentumisen kannalta jo merkittäväksi muodostunutta etu- tai sukunimeä, jos hän itse kokee sen nykyiseen elämäntilanteeseen sopimattomaksi.

Käytännössä yleisiä syitä lapsen eriävän tahdon ohittamiseen ovat esimerkiksi huoltajan vaikeus nähdä lasta itsenäisenä persoonana (mentalisaatiokyvyn puute, viite 2), sen kaltaiset mielenterveydenhäiriöt, joihin huoltaja ei ole hakenut apua (kuten persoonallisuushäiriöt); huoltaja tai lapsen sairaus, joka lisää keskinäistä riippuvuutta; huoltajan kriisi tai elämänmuutos; alaikäisen huoltoon liittyvä riita, johon liittyy vieraannuttamisen piirteitä.

On huomattava, että tämän kaltainen tilanne on yleinen myös perheissä, joissa huoltajilla ei ole diagnosoitua mielenterveydenhäiriöitä tai lapsella lastensuojelun asiakkuutta. Samoin on huomattava, ettei mielenterveydenhäiriö tai vastaava syy automaattisesti tarkoita huoltajan olevan kykenemätön huomioimaan lapsen näkemystä.

Lapsen ja nuoren itsemääräämisoikeus on vahvasti sidoksissa vuorovaikutussuhteeseen, joka hänellä on huoltajaansa. Alaikäisellä on mahdollisuus ilmaista huoltajan mielipiteestä eroava tahtonsa vain silloin, kun alaikäinen kokee suhteen sekä fyysisesti että psyykkisesti turvalliseksi. Jos alaikäisellä on syytä olettaa mielipide-eron johtavan fyysiseen tai psyykkiseen turvattomuuteen, hän ei voi ilmaista tosiasiallista tahtoaan. (kiintymyssuhde, viite 3).

Käytännössä yleisiä syitä kokea turvattomuutta ovat esimerkiksi mikä tahansa lapsen sairaus, joka tekee hänet ikätasoaan riippuvaisemmaksi huoltajastaan; kaltoinkohtelu tai sen uhka (kuten ruumiillisen kurituksen käyttö

kasvatusmenetelmänä); suuret elämänmuutokset kuten erot, menetykset tai kuolemat lähipirissä, huoltajan sairastuminen, adoptio, sijaisperheeseen muuttaminen, uusperheen muodostuminen.

On kuitenkin huomattava, etteivät ylläkuvatut seikat automaattisesti tarkoita sitä, että lapsi olisi kykenemätön ilmaisemaan tahtoaan. Samoin on huomattava, että positiiviseksikin koettu elämänmuutos lisää riippuvuutta huoltajan mielipiteestä.

Näistä syistä pidän perusteltuna 1. lakiehdotuksen 44 § 2. momentin yksityiskohtaisiin perusteluihin lisäystä 4. tekstikappaleeseen (lisäys tummennettu):

”...On kuitenkin huomattava, ettei lapsen vakava sairaus tai vammaisuus automaattisesti tarkoita sitä, että lapsi olisi kykenemätön ilmaisemaan tahtoaan. **Samoin on huomattava tilanteet, joissa alaikäinen on epätyypillisen riippuvainen huoltajastaan ja siten kykenemätön ilmaisemaan omaa, huoltajan mielipiteestä eroavaa tahtoaan. Kyseessä on tapauskohtainen, tarvittaessa asiantuntija-avusteinen harkinta, jonka keskiössä on lapsen etu.”**

Tai muu, asianmukainen muotoilu.

Samoin pidän perusteltuna 1. lakiehdotuksen 44 § 2. momentin yksityiskohtaisiin perusteluihin lisäystä viimeisen tekstikappaleeseen (lisäys tummennettu):

”…Lapsen mielipiteen huomioon ottamista koskeva velvollisuus ei ole mainitun lain mukaan sidottu tiettyihin ikärajoihin. **Koska huoltaja käyttää huomattavaa valtaa alaikäisen huollettavansa asioissa, on tarpeen huomioida myös tilanteet, joissa huoltajan kyky arvioida lapsen etua saattaa olla heikentynyt. Kyseessä on tapauskohtainen, tarvittaessa asiantuntija-avusteinen harkinta, jonka keskiössä on lapsen etu**. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettua lakia sovelletaan täydentävästi tämän lain ohella.”

Tai muu, asianmukainen muotoilu.

Lakiehdotuksen 44 § 2. momentin yksityiskohtaisten perusteluiden kohta ”Tilanteessa, jossa lapsi ei ole vielä täyttänyt 12 vuotta, mutta on lähestymässä 12 vuoden ikää..”

Käytännön työssä lastenpsykiatrina ja psykoterapeuttina on yleisesti havaittavissa miten sekä lasten mielenterveyden ja sosiaalialan ammattilaiset, että huoltajat pitävät 12 vuoden ikärajaa liian ehdottomana. Esimerkiksi huoltoriidoissa odotetaan lapsen täyttävän 12 vuotta, koska oletetaan hänen mielipiteensä olevan tämän jälkeen ratkaiseva. Vastaava tilanne syntynee helposti etenkin lapsen sukunimen muutosta haettaessa.

Kuten aiemmin perustelin, on lapsen tosiasiallisen tahdon ilmaisu aina riippuvainen suhteesta vanhempaan/ huoltajaan, ei ainoastaan iästä tai kehitysasteesta. Lapsen etu on huomioitu kyseisessä perustelussa hyvin, mutta ikärajan korostaminen heikentää lapsen etua.

Vaikka kyseessä on lain virheellinen tulkinta, eikä puute lain muotoilussa, sanamuoto ”lähestymässä 12 vuoden ikää” korostaa turhaan tätä rajapyykkiä. Muotoilu ei, hyvästä tarkoituksestaan huolimatta, suojaa alaikäisen mahdollisuutta ilmaista oma tahtonsa, vaan asettaa hänet etenkin huoltajien erimielisyystilanteissa kohtuuttomaan vastuuseen, ”vaa`an kieliasemaan”.

Näistä syistä en pidä perusteltuna 44 § 2. momentin yksityiskohtaisten perusteluiden kohtaa ” Tilanteessa, jossa lapsi ei ole vielä täyttänyt 12 vuotta, mutta on lähestymässä 12 vuoden ikää, on usein tarpeen selvittää myös alle 12-vuotiaan alaikäisen mielipide, koska lapsen nimeä ei voida muuttaa ilman lapsen suostumusta enää sen jälkeen, kun lapsi on täyttänyt 12 vuotta”.

Helsingissä 23.10.2017

Janna Rantala

lääketieteen lisensiaatti

lastenpsykiatrian erikoislääkäri

pari- ja perhepsykoterapeutti

Viitteet

1) Mielenterveyden häiriöistä mm:
Puura K, Laukkanen E; ”Biopsykososiaalinen kehitys”, teoksessa Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria, Duodecim, 2016

2) Mentalisaatiokyvystä mm:
Laitinen I, Ollikainen S (toim.): Mentalisaatio. Teoriasta käytäntöön, Therapeia-säätiö, 2017

3) Kiintymyssuhdeteoriasta mm:
Sinkkonen J, Kalland M (toim.): Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen, WSOY, 2002